

Tószegi Zsuzsanna – Kora András

Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ Kht.

Az irodalmi Nobel-díj hatása a Neumann János Digitális Könyvtár életére*

A Neumann János Digitális Könyvtár tevékenységéről és szolgáltatásairól már számos cikk jelent meg a TMT hasábjain. A digitális könyvtár méltó módon ünnepli fennállásának és működésének ötödik évét: szolgáltatásait és a könyvtár használóinak körét új stratégiákkal, színesebb megjelenéssel bővíti. A stratégiai elvek átgondolására kiváló alkalmat adott a 2002. évi irodalmi Nobel-díj, amelyet Kertész Imre, a Digitális Irodalmi Akadémia tagja kapott.

Az 1997 végén alapított *Neumann János Digitális Könyvtár* (a *Neumann-ház*) elsődleges feladata a magyar kulturális örökség digitalizálásában való részvétel, valamint a közgyűjteményekben folytatott digitalizálási feladatok koordinálása.

A Neumann János Digitális Könyvtár legfontosabb szolgáltatásai:

- a WebKat.hu online internetkatalógus építése,
- a Digitális Irodalmi Akadémia – a kortárs irodalom közzététele,
- a Bibliotheca Hungarica Internetiana digitális gyűjtemény gyarapítása,
- szép- és szakirodalmi művek közzététele a weben.

A számos további tevékenység közül csak néhány említésre méltó:

- a magyar könyvtárak, múzeumok és levéltárak online adatbázisának építése és karbantartása;
- online tájékoztatás a magyar CD-ROM-okról;
- lelőhely-tájékoztatás a magyar könyvtárakban található hazai és külföldi CD-ROM-okról;
- a közgyűjteményekben folyó digitalizálási projektek nyilvántartása;
- saját fejlesztésű CD-ROM-ok publikálása;
- aktív részvétel a könyvtárakat érintő szabványok adaptálásában, honosításában, a vonatkozó jogszabályok előkészítésében.

Honlapunk címe: www.neumann-haz.hu

A Digitális Irodalmi Akadémia program

A magyar történelem során a szépirodalom kiemelkedő szerepet játszott, és sokkal nagyobb hatással volt a közgondolkodásra, mint sok más

kultúrában. Ezt a kitüntetető szerepet mintegy „viszsaigazolván” alapította meg a kultuszminiszter a *Digitális Irodalmi Akadémiát* (1. ábra), amelyre bizvást mondhatjuk, hogy a maga nemében világ-szerte egyedülálló vállalkozás. 1998 tavaszán nem kevesebbről szólt a megbízatás, mint arról, hogy az összes Kossuth-díjjal és babérkoszorúval kitüntetett író és költő teljes életművét fel kell dolgozni, és ingyenesen közzé kell tenni az interneten.



1. ábra A Digitális Irodalmi Akadémia honlapjának nyitó oldala (www.irodalmiakademia.hu)

Az életműbe valamennyi magyar nyelven publikált írás beleértendő – azok is, amelyek a program működése alatt látnak napvilágot. Az irodalmi művek mellett az akadémiai tagok életrajzát, műveik teljes bibliográfiáját és a róluk szóló szakirodalmat is elkészíti az a szakértő, akit az írók (posztumusz tagok esetében az örököseik) maguk választanak ki az életmű feldolgozására, és akivel folyamatosan konzultálnak a program végrehajtása során.

*Az *Internet Librarian International 2003* című konferencián, Birminghamben 2003. március 26-án elhangzó előadás magyar változata.

A Digitális Irodalmi Akadémia (DIA) tagsága folyamatosan bővül: évente egy új tagot választanak maguk közé. Az első években posztumusz tagokkal is bővült a névsor: őket szintén a tagság választja. A DIA tagjának lenni – a megtiszteltetésen túl – komoly anyagi elismerést is jelent: a tagok a mindenkor minimálbér négyszeresét kapják havonta. A kultusztárca ezzel szép példáját adja az állami mecenatúrának. A program működésére 2002-ben és 2003-ban egyaránt több mint 150 millió forintot juttat évente.

A DIA Szerkesztőség 1998-tól 2000-ig a Petőfi Irodalmi Múzeum szervezeti keretei között folytatta munkáját. A digitalizált szövegek feldolgozásának, illetve a későbbi szolgáltatás kereteinek a kialakítása viszont a Neumann-ház igazgatójának és informatikai menedzserének a közreműködésével valósult meg. A két intézmény közötti együttműködés még szorosabbá vált, ugyanis 2000 októberében a DIA program szervezetileg is átkerült a Neumann Könyvtárhoz. 2003. január végén a DIA 61 szerző 24 000 művét tartalmazza. Az internet-szolgáltatást 2000. május 31-én indítottuk el. Az azóta eltelt időszak alatt 3 millió 300 ezer belépést regisztráltunk a DIA honlapján (www.irodalmiakademia.hu).

A Neumann Könyvtár gyűjteménye

A DIA mellett folyamatosan gyarapítjuk klasszikus szépirodalmi gyűjteményünket, és tavaly megkezdtük a szakirodalmi művek digitalizálását is. A szépirodalmi művek a digitalizálás forrásául szolgáló könyvek alapján két nagy csoportba oszthatók:

- a *Bibliotheca Hungarica Internetiana* a jegyzetekkel ellátott, szöveggondozott, sok esetben kritikai kiadásokat foglalja magába;
- a *Klasszikus Költők Összes Verse* a legismertebb 35 klasszikus magyar költő összes versét tartalmazza. A feldolgozás alapjául népszerű kiadások szolgáltak.

A klasszikus magyar irodalom digitalizálását 1998-ban kezdtük el, azóta 18 100 művet – köztük kritikai kiadásokat, továbbá 11 500 verset, 500 tanulmányt – digitalizáltattunk és tettünk közzé adatbázisba töltve.

A digitalizálás és a szolgáltatás technológiája

Az 1997. év végi induláskor legfontosabb feladatunk a leendő szolgáltatások technológiai alapjai-

nak a kidolgozása volt. Más lehetőség híján csak a nemzetközi szakirodalomra támaszkodva tudtuk a külföldi tapasztalatokat feltérképezni. Magyarországon akkor még csak egyetlen példa, a *Magyar Elektronikus Könyvtár* volt előttünk. Ők a Gutenberg Project mintájára főként text (TXT), és kisebb számban Microsoft Word 2.0 formátumú fájlokban tárolták a dokumentumaikat. Mi ezeknél komplexebb szolgáltatást lehetővé tevő, időállóbb formátumot kerestünk – így esett a döntésünk az SGML szabvány alkalmazására.

1998-ban elkészült az irodalmi művek feldolgozására szolgáló DTD. Egy pályázatnak köszönhetően hozzájutottunk a Fretwell-Downing cég által fejlesztett, *Oracle Library* nevű integrált könyvtári rendszerhez. A Neumann Könyvtár összes szolgáltatása azóta is ennek a szoftvernek a korszerűsített verzióira épül.

Az SGML technológiát a magyar könyvtárak közül mi alkalmazzuk először. Sajnos, a példánkat kevesen követték, pedig azóta bebizonyosodott, hogy hosszú távon nagyon is kifizetődő az az intellektuális és anyagi befektetés, amellyel az SGML alkalmazása jár. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy most játszani könnyedséggel tudunk átállni a világszerte egyre jobban terjedő XML-re (amely köztudottan az SGML könnyített és egyszerűsített változata), és – ami az 1997. évi döntés fő motíváló tényezője volt – az SGML-ben kódolt fájlokból igen sokféle formátumot tudunk előállítani.

A Neumann-ház új szolgáltatási stratégiája

Az elmúlt években jelentős változás zajlott le az internetszolgáltatások igénybevevői között. A Neumann-ház 1997-es indulásakor a felhasználók szinte kizárólag az ún. akadémiai szféra szereplői közül kerültek ki, akik egyetemi, főiskolai tanulmányaik során elsajátították az adatbázisok használatát, és jól ismerték a könyvtári katalógusokat. Az utóbbi két-három évben az internetezők száma megnőtt, és az új felhasználók más társadalmi csoportokból kerülnek ki. Sok százezer felhasználó úgy internetezik, hogy egyáltalán nem ismeri az adatbázisokat és a keresési módszereket. E kevésbé képzett felhasználók számára a keresőrobotok használata jelenti az egyedüli segítséget. Ennek egyenes következménye, hogy amit a robotok nem találnak meg, az az ő számukra nem létezik.

Közismert probléma az adatbázis-építők számára, hogy a keresőrobotok nem képesek az adatbázisokban tárolt dokumentumokra rátalálni. Ezzel a kérdéssel komoly kutatóműhelyek foglalkoznak, amelyektől csak pár év múlva számíthatunk eredményre. Addig is tenni kell azonban valamit annak érdekében, hogy az adófizetők pénzén létrehozott, ingyenesen elérhető szolgáltatások minél szélesebb körben hasznosuljanak. Az egyik megoldás: „reflektorfénybe” állítani a digitalizált műveket.

Tavaly több domainnevet is megvásároltunk, melyek közül a *www.olvassvelunk.hu* a fiatalok és a felnőttek kedves olvasmányait hivatott közzétenni, a *www.olvasnijo.hu* pedig a gyermekeknek készül. Küllemében és használati módjában mindkét honlap jelentősen eltér majd a mostani szolgáltatási felületünktől.

Az igen népszerű HTML formátum mellett egyéb formátumokban is célszerű anyagainkat szolgáltatni. Nálunk az e-könyv olvasók egyelőre még nem terjedtek el – nemcsak azért, mert drágák, hanem azért sem, mert még nagyon kevés dokumentum érhető el ebben a formátumban.

Magyarországon tucatnyi online kiadó foglalkozik e-könyvek közzétételével. Természetesen a profitorientált vállalkozások térítés ellenében adják a könyveket, de például az iskolák közös hálóján, a Sulineten is van már egy kis e-könyv gyűjtemény.

A Neumann-házban először a két legnépszerűbb klasszikus költő, *Arany János* és *Petőfi Sándor* összes versét, majd *Jókai Mór* egyik regényét tettük közzé e-könyv formátumban.

Legalább nyolc különféle e-könyv olvasó szoftvert teszteltünk, amelyek közül a Microsoft megoldását találtuk a legkidolgozottabbnak. A Microsoft Reader és a többi olvasóprogram elterjedéséhez feltétlenül szükség volna a magyar nyelv sajátosságait szem előtt tartó honosításra, mert most egyszerűen katasztrofálisnak minősíthetjük a szavak elválasztását. Jelenlegi állapotában a szoftver jelentősen megnehezíti az olvasást, és gátolja a szövegértést. Reméljük, a többi szoftverhez hasonlóan ennek is hamarosan elkészül a magyar nyelvű verziója.

Később a PDF formátumot is bevezettük. A PDF egyik nagy előnye abban is megmutatkozik, hogy az előre elkészített tördelés miatt az előbb említett

szövegválasztás nem okoz gondot. Hátránya viszont, hogy a professzionális szerkesztőszoftverek meglehetősen drágák.

Mind a két e-könyv formátumnál jócskán profitáltunk a korábbi befektetésből: az SGML-ben tárolt szövegekből könnyű a fentebb említett output formátumokat előállítani. A konvertálóprogramok elkészítése után nem lesz gond a többi digitalizált művet e-könyv formátumban előállítani.

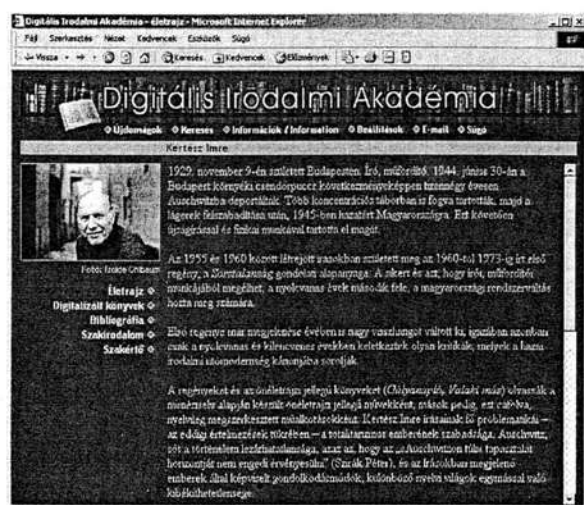
Nemcsak az új megjelenési formátumok iránt érdeklődő felhasználók számára kínálunk új szolgáltatásokat. 2002-ben kezdtük el átalakítani honlapunkat vak és csökkentlátó olvasóink igényeinek megfelelően. Már a főlapon is látható a „vaklap” ikon, amelyre kattintva a grafikai elemek nélkül, a lehető legegyszerűbb struktúrában jelennek meg az oldalak, amelyeket a felolvasó szoftverekkel is könnyen lehet kezelni. A fejlesztésből az OLIB adatbázis-kezelő tezaurusz moduljának átalakítása erre az évre áthúzódik; ez a feladat olyan bonyolult, hogy vak fejlesztőink még nem tudták megoldani a többszörösen összetett képernyőstruktúra átprogramozását.

Az irodalmi Nobel-díj hatása a Neumann Könyvtár szolgáltatásaira

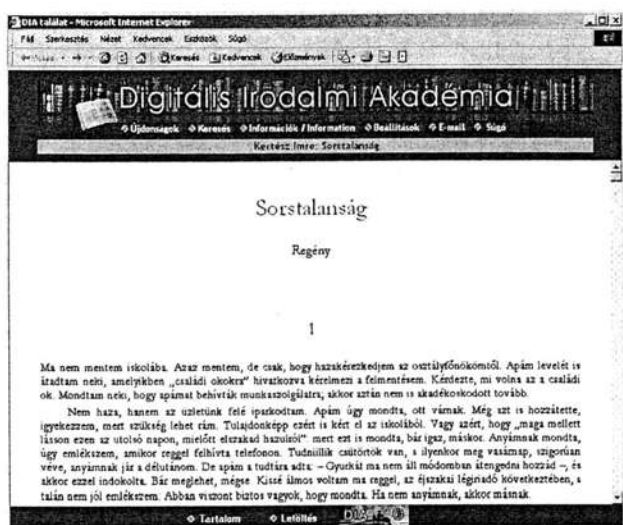
2002. október 10-én a Digitális Irodalmi Akadémia egyik tagja, *Kertész Imre* kapta meg az irodalmi Nobel-díjat. Örömrünk az egekig ért, amikor hírt vettük a Nobel-díj Bizottság döntésének. Tudvalévő, hogy a magyar irodalom igen gazdag, nagyszerű íróink, költőink vannak, de a magyar nyelv olyannyira eltér az Európában honos indogermán nyelvektől, hogy nagyon nehéz idegen nyelvre lefordítani. Több író is jelöltek már korábban a Nobel-díjra, de *Kertész Imre* az első, aki ezt meg is kapta. Örültünk magának a Nobel-díjnak, de talán ennél is jobban annak, hogy a Digitális Irodalmi Akadémia tagjai közül került ki a kitüntetett (2. ábra).

Kertész Imrének eddig tizenkét könyve jelent meg nyomtatásban. Szerencsére valamennyit feldolgoztuk már, így – a vállalt feladat teljesítésének tudatában – mi is boldogan sütkéreztünk a Nobel-díj hozta fantasztikus siker visszfényében. Annál is inkább megtehettük ezt, mert az első napokban egyáltalán nem lehetett kapni *Kertész Imre* könyveit, és egészen karácsonyig eltartott, amíg a Magvető Kiadónak sikerült a piac igényeinek meg-

felelő példányszámban kinyomtatnia a *Sorstalanság*-ságot (3. ábra) és a többi művet. A *Sorstalanság*-ból két és fél hónap alatt háromszázezer példány fogyott el.



2. ábra Kertész Imre életrajza a Digitális Irodalmi Akadémia oldalán



3. ábra Kertész Imre Nobel-díjas műve, a *Sorstalanság*

Mint a fentiekben már szó volt róla, a DIA-tagok műveit adatbázisból tesszük elérhetővé. A felhasználó először a honlapra lép be, ahol el kell fogadnia a felhasználási lehetőségekre figyelmeztető copyright üzenetet. Ezután vagy valamelyik szerzőt választhatja ki, vagy a keresőoldalra léphet. A digitalizált művekig az induló oldalt követően minimálisan öt további lépéssel juthat el.

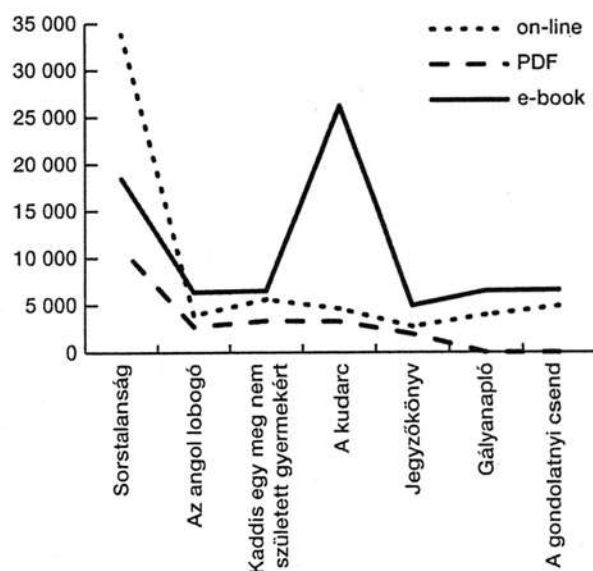
Az internethasználatot elemző szakértőktől tudjuk, hogy a felhasználók viselkedését Markov-lánccal

lehet jellemezni. Arra vonatkozóan is vannak adatok, hogy éppen az öt lépés a kritikus határ: sok felhasználó nem hajlandó ennyi egérgattintásra ugyanazon a honlapon.

Mindezek ismeretében úgy döntöttünk, közvetlenül a Neumann-ház földalára tesszük ki Kertész Imre műveit, és nemcsak a DIA-ból jól ismert HTML verzióban, hanem e-könyv formátumban is.

A Nobel-díj Bizottság október 10-én 13 órakor tette közzé a döntését. Perceken belül eljutott hozzánk a hír. Miután kellően kiörvendeztük magunkat, tartottunk egy rövid megbeszélést, amelyen azonnal eldöntöttük, hogy Kertész Imre Nobel-díjas művét a lehető leghamarabb áttesszük e-könyv formátumra, és ezeket kitesszük a fölapra. Október 11-én reggel ez meg is történt: a *Sorstalanság* e-könyv verziója megjelent a honlapon, majd még aznap a *Kaddis a meg nem született gyermekért*, és néhány napon belül a további Kertész Imre-könyvek.

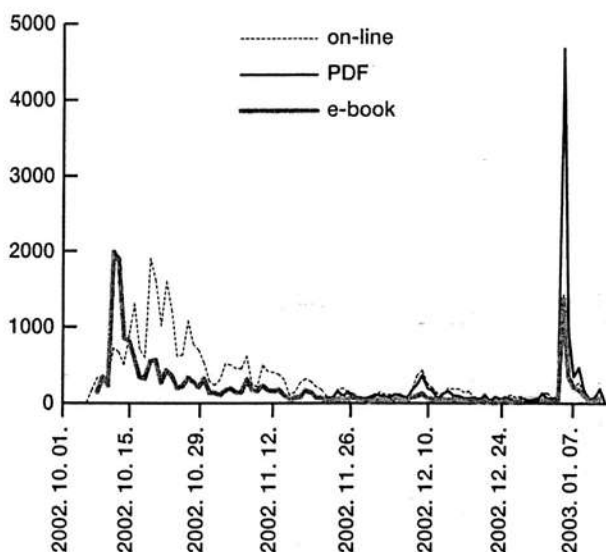
A statisztikai elemzések azt mutatják, hogy a népszerű HTML változatok mellett jó ötlet volt más formátumokat is kínálni (4. ábra).



4. ábra Kertész Imre műveinek látogatottsága

Büszkén mondhatjuk, hogy szolgáltatásaink népszerűsége egyre csak nőtt: a hét e-könyvet több mint 48 000 alkalommal nézték meg az első hét nap alatt. A csúcspont október 16-án értük el: azon a napon 15 005-en nézték meg Kertész Imre műveinek e-könyv változatát a fölapon.

Október 11-étől a hónap végéig nagyon érdekesen alakult a felhasználói statisztika (5. ábra): a DIA honlapjáról indulva 20 000, a Neumann-ház főlapjáról 4100 olvasója volt a HTML verciónak, a főlapon elhelyezett e-könyveknek viszont több mint 50 000! Az első három hónap összesített adatai alapján a friss Nobel-díjas író műveit 155 ezren nézték meg nálunk.



5. ábra A Sorstalanság különböző formátumú változatainak látogatottsága
2002. 10. 01. és 2003. 01. 07. között

Kertész Imre Nobel-díja alkalmat adott arra is, hogy a Digitális Irodalmi Akadémia Szerkesztősége kiadja az első CD-ROM-ot a DIA állományából. Az első off-line kiadványt, amelyen Kertész Imre 12 könyve található meg, a Nobel-díj átadására időzítve jelentettük meg.

Következtetések

A Nobel-díjnak köszönhető fokozott érdeklődés utáni első hónapok tapasztalatai alátámasztják azt

a korábbi döntésünket, hogy változtatnunk kell szolgáltatási stratégiánkon. Nem elég a műveket kifogástalan minőségben, szakértők bevonásával digitalizálni, és adatbázison keresztül elérhetővé tenni. A felhasználók nem hajlandók különösebb erőfeszítésekre annak érdekében, hogy eljussanak az értékes, minőségi irodalomhoz. A legkülönbözőbb portálokról annyi érdekes információ zúdul rájuk, hogy telítődnek a legújabb technológiai vívmányokat kihasználó effektusokkal, bombasztikus látványelemekkel, és eszükbe sem jut, hogy más is létezik a világhálón, mint a sok ugráló Miki egér, és a televíziókkal versenyre kelő klipek özöne.

Természetesen nekünk nem az a dolgunk, hogy a bulvársajtót megszegyenítő, hatásvadász portálokkal vegyük föl a versenyt. Mi tudatosan vállaljuk, hogy az értékes kortárs és klasszikus irodalom szentélyét építjük, ahová be kell térni, ahol meg lehet pihenni, ahol egy időre el lehet felejtetni az örült hétköznapiakat. Azon azonban el kellett gondolkodnunk, szabad-e csak az elit műveltséggel és kifinomult ízlésvilággal rendelkező, igen szűk társadalmi réteg kiszolgálására fordítanunk az összes adófizető pénzét, vagy nyitnunk kell azok felé, akiknek más az érdeklődésük.

Úgy döntöttünk, továbbhaladunk a megkezdett úton, de emellett jelentősen kibővítjük a szolgáltatásainkat, és nyitunk a gyerekek, a fiatalok, a kevésbé képzett felnőttek felé. Ha sikerül az ő ízlésüknek megfelelő, az ő érdeklődésüket kielégítő honlapokat készítenünk, akkor már nem éltünk hiába: mi is hozzájárulunk a Magyarországon ma még sajnálatosan széles digitális szakadék betemetéséhez.

Beérkezett: 2003. II. 3-án.

Művészeti galériák gyűjteményeinek online integrálása

Nagy európai képtárak, köztük a párizsi Louvre, a londoni Victoria és Albert Múzeum, a firenzei Uffizi Képtár, a londoni Nemzeti Galéria gyűjteményeiket az *Artiste* metaadatbázis alapú képviszakereső rendszerbe integrálták. Az Európai Bizottság által támogatott projekt nyílt információkereső szabványokon alapul, így egymással kommunikálhatnak a digitális képgyűjtemények és egyéb fontos digitális kulturális információforrások mint a digitális könyv-

tári állományok és a szemantikus web. Két interfész áll a nyilvános rendszer rendelkezésére, egyikük a Z39.50-es webszolgáltatás. A rendszer egy prototípusa már elérhető a weben: www.artisteweb.org

/Information Retrieval and Library Automation, 38. köt. 6. sz. 2002. p. 8-9./

(R. P.)